

СИНТАКІЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИСЛІВНИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ
ГСВОРАХ ЗАКАРДАТСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ

Питання про синтаксичні функції прислівників усе ще залишається одним із проблемних в українському мовознавстві. Це по-заяно вже самим суттю прислівника — частини мови відносно молодої, надзвичайно своєрідної і досить складної. Специфіка прислівника полягає насамперед у обмеженні ним синтаксичних відношень: атрибутивних, просторових, часових, пізнавчих, цільових, предикативних тощо. Тому несезіондованою є наявність великої кількості різних синтаксичні функції прислівників у працях сучасних мовознавців. Історія мови застійчує, що прислівник про його тривалого часу обстоюється з оголошеною випадку чи винесеною.

виготовленої з обстеженою, а в окремих випадках не вважався за самостійну частину мови. Проте функціонально-семантичні можливості цього лексико-граматичного класу слів надалагати ширі. На нашу думку, вживання прислівників для вираження ознак під, іншої ознаки не зважається їх можливості виступати і в предиктивній функції; єдже вимінник, преміром, виконуючи роль присудка, не перевігає при цьому предиктивної функції мови². Незважаючи на те, що достатньо велика кількість мовознавців виділяє "категорію стану" як окрему частину мови³, запропонувши для самим можливісті прислівника виступати предиктом, все ж саме в такі в науковій літературі подаються переважно докази щодо предиктивної функції прислівників⁴. Поряд із цим автори постобника Граматики української мови⁵ хоча й підверджують цю думку, однак стомуся ототожнити предиктивні прислівники із словами "категорії становлення", відмінюючи між ними відмінності.

Основна синтаксична функція прислівників, у тому числі прислівників, що вживаються в говорах Закарпатської області, — обставина, складіючи думку М.У. Каранової⁶, серед обставин, виражених прислівниками, виділяємо власне обставини /місце, часу, причини, мети/ та експресивні обставини, що характеризують пояснюваній член за притаманними йому змістом, за що потім і відповідають на питання ЯК?

Найчастіше у функції власне обставин виступають прислівники, створенні від колишніх нечленних займенників та від іменників в пляховій формі дверделізації без архіменникових функцій.

Для прислівників, які утворилися від займенників, характерне вживання у функції обставин, що означають конкретне /діс., там, тут, ти, тут, тинде, тинде, антим, антим, бетам, антам / чи неконкретне /де, діс., діле, дарле, цегле, кудес, кулас / місце дії : вихідний чи пінцевий пункт руху стосовно означеного /зане, оле, вітч, ушці, алевитта, шактам, ату, юльє, двірти, хорти, гей, поти, ту, там / або неозначеного /утико, тиче, цегле, шакун, шіс, кульс/ об'єкта ; заперечують можливість направку руху /нічте, нікуда, ніку-діс.. Наприклад : клади, 'сыне, 'мативо одини /Подобовець/, лем ти тут /'ні'атко кобята, же ни мош та одорвети /Малій Березний/, 'шобугор му /тидеки /жите /Малій Раковець/. до них ціле /далже відвугте /що щу-ти/ /тур/г Remeta/. 'мама /родом ушці, с Холмбұз а /Холмовець/. Привертає увагу поліфункціональність віязайменникових прислівників порівняно з іх літературним відповідниками : а/ де, там, тут, онде, діс, де-нібіт, цегле, нічте, крім основного вживання у ролі обста-вни власне місце дії, досить активно виступає для позначення на-прамку руху /де жінеш маржан? /Торунь/, мела /Моріка діс/ 'ушла /Со-кирніца/ ; б/ доки, досі, поти зберегли, окрім часового значення, ще й архаичне значення направку руху /точкі /неги вал? / Майдан/, досі н-а дебүх, а пак лімінү /Еї пікі/ ; в/ ту /туй/. діс, виступають у функції обставин місця, напротикож та /що дуже спекулярно/ часу діс/ /шес/ вас ульйадаву /Ворочево/, на того түйкі /у цю хемітіу/. зашыла свінка /Торунь/ .

мало шевелю /Довге Поле/, вихло шевел та шевець с:а від н:а рве
/Кушниди/, згори с:а сунула бура /Нижній Ворота/.

Обставинно-часові синтаксичні функції найчастіше виражуються відлікниками, відмінниками та зрида відчилівниковими прислівниками. У досліджуваних говорах помічено найголовніші часові відтінки: — час, коли відбувається дія /тоді, тобі/, повторність зи-коання дії /зас‘, опікат‘/, співвідносність дії відносно теперішнього

часу тенто, пак, такий, анде, тиль, чепе, оногди /, часо-
ву межу під стосовної її початку, кінця /відмінто, вілоде, углак,

лотинір, утинір/, доки, що, тоді, щогто/, необмежено
тривання дії в часі /гай, усе, науце/, дистрибутивність дії в че-
сі /закомі, зномі, зтекомі/ тощо. Наприклад : зас мі туй сидим ті
мімам /Зарігя/, ці была-с, геннето у Волуї. Перен-о? /Скотарське/.

Доки ти с'я будеш чи-д як мутати, ниборанко? /Білки/. Едіш уже де-
не из-аму істти? /Торуні/, та ходела-м оногди у Ясін-е /Луга/, ні
утур-а, бо дак та буде Іслан-а чикета /Довге/. пак мі дали і-ра-
дні, Уол-м-о, а градобоза /Скотарське/, такі айдемо файний урокай /І-ло-
сієська Помія. У складі відмінникових прислівників українських го-
ворів Закарпаття значно багатше/у порівнянні з літературною Україною/
обикною мовою/ мікрополе прислівників на позначення часових понять у
межах доби, року чи кількох років /Надин*, Кануч, Літис, Лінис,
Нас-ка, Нес, Недук, Нагруд, Нагруд, Улави, Надаутра,

Вілзаутра, Чомолітис, Позасосни, Позасосни, Позаутру та ін./.

Наприклад : дитя намі усе надичекотар-а, аг, байка що 'овалка падут на
маркини /Торуні/, 'овбу-а, ж іде нананук у армії /Наїнгово/, Літу-а,
б'оло много Юріхі /Березнини/, Лінис уже точно пущу думку /Турч
Ремета/. У загин оде с'а братьи хіба зинелі /Торуні/, шозе-е-
себе, видез, бы у них твяут /Присліпі/.

Причинові і цільові синтаксичні функції виражаються головним
чином відмінниками /що, того, что, зинто, нашто /НЕЧ/, проши-
зантис, Башто / та зрілка відмінниками і відмінниками
прислівниками /здуру, бліану, народно, Бароком, зиннелікы, зинно-
ком/. Наприклад : ни вінду, што народом ти пурвала вітан /Кушниці/,
зинто так матір, зинчукеш, холчукеш, Ч'ом -іс така ни-
вінданна? /Липовець/, а нав'-тіс ту приштобу? /Донге Поле/, Дішко на
тітікго звідам та звідам? /Абронка/.

У ролі обставин способу дії та міри її ступеня виступають пер-
важно відмінникові, відригметниківі та зрілка відмінниківі, ни
числівників і складні прислівники типу : Шух, Віл-о, твєніо, Мало,
много, читаво, тет, так, туд'ко і пон. Привертає увагу велика в хіви-
кісному відношенні група діалектних прислівників способу дії, утвор-
ених на власне українському зруті за допомогою суфіксів -ши, -а-,
-ак, -ок, -он від різних основ : надас-ка, нагула-чи, воловон,
нанин-ач'ки, наспіча-чи, нанів-ка, навахомі.

Літвак'уліз шмоха гурі /Вілки/, присліп-з'є не нагулич-ка /Лінци/,
кусай ти назаходи, бо ни вийде штрімким берегом /Торуні/, пішли
чома Уле найдоб-ки /Астія/, кій го пос, аг, та литіу луді зомкл-бу
напанку /Подобовець/, зарес полети хірдата дулі чареву /Присліп/.

Ажині обставини виразляться здебільшого прислівниками, що
утворилися від присметників за допомогою суфіксів -о, -е / красно-
шно, фатно, шопре, пастсунно, весело, Фідішно, нагле і далего
і шпініх. Наприклад: говбі мей шино / Криве/, субітка байто співети
наніе /Ділове/, піоній, чи добре дітвак ишіе /Нижній Бистриці/, зле
пішли чаші діла /Луги/. На відміну від літературних відзовідників,
прислівники присметникового походження в досліджуваних говорах ха-
рактеризуються ширшими функціонально-семантичними можливостями. Так,
значна іх кількість виступає не тільки у ролі якісних обставин, але
і обставин міра і ступеня : здорово, щерно, тварідіко, страсно,
шил'но, т'ашко у значенні "небага-
то" і т.д. Наприклад: страви-но ми с'а того дішка п'убит /Торуні/.

Челю свобі матір сіє /Заріччя/, ділбо мі удрізла обійтни /Нач-
ково/ . айбо ці шил'но с'а хочете чучти, діти? /Присліп/.

У найновіших дослідженнях відомих українських синтаксистів не
стається під сумнів здатність прислівників виступати у ролі пред-
мета 6. При цьому розрізняється функція прислівника у двоскладно-
му й односкладному реченні. Внаслідок транспозиції прислівників у
сintактичній сфері діеслова утворюється прислівниковий складений при-
пух. Ця транспозиція, на думку І. Вижованця, здійснюється за допо-
могою аналітичних синтаксичних морфем, тобто діеслів-з'язок. Нес-
мінний прислівниковий компонент функціонує як прислівок саме завдяки
діесловем-з'язкам, найтиповішою з яких є зв'язка Філ. Прислівни-
ковий складений прислівок виділяємо у двоскладних реченнях , якщо в
позиції підмета виступає неозначена форма післовника. Наприклад :

чи тежко ти дити коло дітті? /Жденієво/, твір/іако му т'ашко хом-
ти /Майдан/, ту май добі сідіти /Мелітії Березині/, Фідішно стари У-
челу погоду у холод /Водице/, штобо с такоу говорити /Діло-
віць/. У предикативній функції вживаються тільки вішукметникові
прислівники на -о, -е, -і , утворені шляхом анверголізації колиш-
ніх нечленних форм присметників середнього роду та морфонологічним
способом. Прислівники в односкладному, чи одновідзернному, простому
значенні означають стан природи, фізичний чи психічний стан людини.
У науковій літературі їх ще називають предикати стану . Специфі-
ческий прислівників стану є сполучуваність їх із об'єктною синтаксемою,

що вирікає значення неактивності, пасивності. Прислівники у функції головних членів односкладних речень /предикатів станів/ будуть часіше одновимінниками, зрідка двовимінниками. Наприклад : а що ти нах ємішно? /Сокерман/, стільки же в Цікавка /голова/, піділо жу урчанку /Кулаківці/, буде ж я ти худе /абрака/. Цікіт як боло холо /Байди /Кайро/ мі ти худо /Кайро/ /Байди Ворога/.

Як засвідчується результатом проведенного нами дослідження, прислівники українських говорів Закарпаття не виступають у ролі неуважних означень. На більш помітна функціонально-семантична диференціація у межах морфологічних груп спостерігається серед відмінкових, відрикметикових і відзайменникових прислівників.

Література

- I. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови : Морфологія. - К., 1993. - С.3; Грещук В.В. Допитання про словотвір прислівників на -о // Мовознавство. - 1990. - №2.
2. Іовтобров М.А., Кулік Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Морфологія. - К., 1965. - С.335.
3. Русанівський В.М. Означенінні, предикативні і модальні прислівники // Українська мова та література в школі. - 1967. - №. - С.23-25;
- Сучасна українська літературна мова : Морфологія // за ред. академіка І.К. Білодіда. - К.: Наук. думка, 1969. - С.430 ; Сучасна українська літературна мова // за ред. М.Я. Площ. - К.: Вища школа, 1994. - С.290.
4. Вижованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. - К., 1982. - С.173.
5. Караванська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. - К., 1995. - С.68-73.
6. Вижованець І.Р. Граматика української мови : Синтаксис. - К., 1993. - С.226,253 ; Смілько І.І., Гуйванок Н.В., Кобилюська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання. - К., 1994. - С. 200.
7. Вижованець І.Р. Граматика української мови. - С.226.
8. Смілько І.І., Гуйванок Н.В., Кобилюська М.Ф. Синтаксис... - С.200.
9. Вижованець І.Р. Там же. - С.253.
10. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
11. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
12. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
13. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
14. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
15. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
16. Білодід І.І. Граматика української мови. - К., 1993.
17. Лінні Ужгородського району
18. Луг Рахівського району
19. Луги Рахівського району
20. Майдан Міжгірського району
21. Малий Березний Білкоберезнянського району
22. Малий Раковець Інавського району
23. Нанково Хустського району
24. Нижні Ворота Воловецького району
25. Нижній Бистрий Кустського району
26. Подобовець Міжгірського району
27. Присліп Міжгірського району
28. Гуцалівці Красилівського району
29. Скотарське Воловецького району
30. Сокирниця Хустського району
31. Торунь Міжгірського району
32. Тур'я Ремета Перещиноального району
33. Холмовець Виноградівського району
34. Худльово Ужгородського району
35. Ясіня Рахівського району